

Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze
Katedra teorie kultury – kulturologie

Studijní program: Obecná teorie a dějiny umění a kultury
Studijní obor: Kulturologie

Mgr. Olga Wewerka

**Alfred Lichtwark. Osobnost a dílo v kontextu německé a české
kultury**

Alfred Lichtwark. Person and Work in the Context of German and Czech
Culture

Disertační práce

Praha, 2010 / 2011

Školitel: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha

Olga Wewerka

Chtěla bych poděkovat v Praze svému školiteli, panu PhDr. Vladimíru Czumalovi, CSc., za vedení, inspiraci a cenné rady, které mi v průběhu psaní práce poskytl, paní PhDr. Heleně Jarošové za inspirující impulsy k výběru tématu práce a podporu. V Berlíně historikovi, panu Michaelu S. Cullenovi za podnětné úvahy k historickému kontextu práce a paní Mgr. Lence Kropáčové za cennou překladatelskou a redakční spolupráci. V Hamburku panu Dr. Ulrichu Luckhardtovi z hamburské Kunsthalle za zpřístupnění archivu Kunsthalle a za další podněty a panu Dr. Rüdigeru Joppienovi z Museum für Kunst und Gewerbe Hamburg za poskytnutí hodnotných literárních pramenů.

Olga Wewerka

Abstrakt

Práce podává syntetickou monografii osobnosti a díla Alfreda Lichtwarka (1852 - 1914, německý historik umění, muzejní ředitel a umělecký pedagog). V I. kapitole je představen Lichtwarkův život, se zaměřením na jeho profesní vývoj. Analyzovány jsou jednotlivé etapy, které rozhodujícím způsobem formovaly Lichtwarkovy náhledy a snahy v kulturněpolitické a uměleckovýchovné oblasti. Pozornost je pak věnována především Lichtwarkovu působení v Hamburku v letech 1886 - 1914, představena je jeho publicistická a literární produkce. II. kapitola se detailně věnuje Lichtwarkově činnosti jako ředitele hamburské Kunsthalle. Po prezentování situace v německé muzeální oblasti a v Kunsthalle Hamburg před jeho nástupem do funkce, představuje Lichtwarkovo pojetí instituce muzea a podrobně se věnuje jeho organizaci a zakládání sbírek, osvětové činnosti a také plánům na rozšíření Kunsthalle výstavbou nové budovy, v této souvislosti také Lichtwarkově koncepci muzeální architektury. III. kapitola rozvíjí Lichtwarkův přínos v rámci hnutí za výchovu k umění na přelomu 19. a 20. století, představuje dobové souvislosti s proudem kulturního pesimismu v německé oblasti, s projevy diletantismu v evropských zemích a rovněž s uměleckovýchovnými myšlenkami v českém prostředí - zde je pozornost obzvláště věnována recepci a působení Lichtwarkových ideí. Studie uvádí souvislosti s aktuálními pojetími a perspektivami činnosti instituce muzea.

Abstract

This synthetic monograph centers on the person and work of Alfred Lichtwark (1852 - 1914, German art historian, museum director and art educator). In the first chapter, I describe Lichtwark's life with focus on his professional development. I analyze the individual stages that were decisive in forming Lichtwark's visions and aspiration in the spheres of cultural policy and art education. I bring attention especially to Lichtwark's activity in Hamburg between 1886 and 1914 and also present his journalistic and literary work. In the second chapter, I analyze in detail Lichtwark's role as the director of the Kunsthalle Hamburg. First I outline the situation in the German museum landscape and in the Kunsthalle Hamburg before he assumed his position, and then I focus on Lichtwark's understanding of the museum as an institution, its organization and collections accumulation, its educational function and Lichtwark's plans to enlarge the Kunsthalle by adding a new building, where I

present Lichtwark's concept of museum architecture. In the third chapter, I focus on Lichtwark's contribution to the art education movement at the turn of the 20th century, its relationship to the trend of cultural pessimism in German speaking countries and expressions of dilettantism in European countries and also compare it with discussions of art education in the Czech lands - here I concentrate especially on the reception and effect of Lichtwark's ideas. Finally, I outline the coherence of his ideas with the contemporary understanding and perspectives of the activities of a museum as an institution.

Zusammenfassung

Die Arbeit legt eine synthetische Monographie der Persönlichkeit und des Werkes von Alfred Lichtwark (1852 - 1914, deutscher Kunsthistoriker, Museumsdirektor und Kunsterzieher) vor. Das erste Kapitel präsentiert das Leben Alfred Lichtwarks, mit einem besonderen Schwerpunkt auf seinen beruflichen Werdegang. Es werden einzelne Phasen analysiert, die Lichtwarks Ansichten und Bestrebungen im kulturpolitischen und kunsterzieherischen Bereich entscheidend geprägt haben. Ein besonderes Augenmerk wird anschließend auf die Wirkung Lichtwarks in Hamburg 1886 - 1914 gerichtet, es wird sein publizistisches und literarisches Schaffen vorgestellt. Das zweite Kapitel widmet sich detailliert Lichtwarks Tätigkeit als Direktor der Hamburger Kunsthalle. Nach der Darstellung der Lage im deutschen musealen Bereich und in der Kunsthalle Hamburg vor seinem Amtsantritt, präsentiert das Kapitel Lichtwarks Auffassung von der Institution des Museums und widmet sich ausführlich seiner Organisation und Gründung von Sammlungen, seiner Aufklärungstätigkeit, sowie seinen Plänen zur Erweiterung der Kunsthalle durch Errichtung eines neuen Gebäudes und in diesem Zusammenhang auch Lichtwarks Konzeption von musealer Architektur. Das dritte Kapitel führt Alfred Lichtwarks Beitrag im Rahmen der Kunsterziehungsbewegung zur Wende vom 19. zum 20. Jahrhunderts aus, stellt die Zusammenhänge mit der zeitgleichen Strömung von Kulturpessimismus in Deutschland, mit Erscheinungen von Dilettantismus in den europäischen Ländern, sowie mit kunsterzieherischen Ideen auf tschechischem Gebiet - hier wird insbesondere auf die Rezeption und die Wirkung der Ideen von Lichtwark eingegangen - dar. Die Studie präsentiert die Zusammenhänge mit den aktuellen Konzeptionen und Perspektiven von der Tätigkeit der Institution des Museums.

Obsah:

Úvod

I. Alfred Lichtwark – Život a dílo

1. Období gründérství a jeho vliv na kulturní klima v Německu druhé poloviny devatenáctého století
2. Dětství a mládí
3. Lipsko a Berlín
4. Lichtwarkova žurnalistická činnost
5. Návrat do Hamburku
  - 5.1. Město Hamburk v druhé polovině 19. století
6. Kdo byl Alfred Lichtwark?
7. Lichtwarkovo působení v Hamburku od r. 1886
  - 7.1. Lichtwarkovy představy umělecké produkce, recepce umění, umělecké kritiky
  - 7.2. Alfred Lichtwark a Max Liebermann: zahrada ve Wannsee
  - 7.3. *Hamburgischer Künstlerclub* - enkláva soudobého umění v Hamburku a jeho okolí
8. Lichtwark jako spisovatel
  - 8.1. Dopisy
  - 8.2. Das Bildnis in Hamburg
  - 8.3. *PAN* - pokus o uměleckou a kulturní syntézu
  - 8.4. *Auswahl seiner Schriften* - výběr z Lichtwarkova díla
9. Poslední léta v Hamburku do r. 1914
  - 9.1. Monumentalitou proti kolosálnosti
  - 9.2. Období pokleslosti, ubývání sil, nemoci
- I. Poznámky

II. Alfred Lichtwark a Kunsthalle Hamburg

1. Vývoj muzeí v Německu v druhé polovině 19. století
2. Vznik a vývoj Hamburger Kunsthalle do r. 1886
3. Alfred Lichtwark - první ředitel Hamburger Kunsthalle
4. Lichtwarkův plán reorganizace Kunsthalle v Hamburku
5. Vývoj sbírky Kunsthalle Hamburg za Alfreda Lichtwarka
  - 5.1. Sběrka nizozemských mistrů a sbírka starší hamburské malby
  - 5.2. Sběrka hamburských mistrů 19. století
  - 5.3. Galerie současného umění a sbírka obrazů z Hamburku
  - 5.4. Další vývoj obrazové galerie
  - 5.5. Oddělení grafiky

- 5.6. Sbírka moderní plastiky
  - 6. K Lichtwarkovu pojetí využití sbírek
    - 6.1. Umělecké vzdělání
    - 6.2. Sbírka jako prostředník uměleckého vzdělání
    - 6.3. Sběratel, umělec a recipient v Lichtwarkově pojetí
    - 6.4. Lichtwarkova přednášková činnost
    - 6.5. Výstavy v Kunsthalle
    - 6.6. Společnost hamburských přátel umění
  - 7. Rozšíření hamburské Kunsthalle za Lichtwarkova vedení
    - 7.1. Pojem uměleckého muzea v 19. století
    - 7.2. Lichtwarkovo pojetí muzeální architektury
    - 7.3. Chronologie novostavby hamburské Kunsthalle
    - 7.4. Lichtwarkova role v plánování novostavby Kunsthalle
    - 7.5. Realizace návrhu
    - 7.6. Novostavba a její funkce
    - 7.7. Lichtwarkovo pojetí sestavy obrazové sbírky ve staré a nové budově
    - 7.8. Rezonance a vliv novostavby hamburské Kunsthalle na ostatní muzeální stavby v první polovině 20. století v Německu
  - 8. Shrnutí Lichtwarkova vlivu na vývoj hamburské Kunsthalle a muzeální politiku v Německu na přelomu 19. a 20. století
- II. Poznámky

III. Alfred Lichtwark a výchova k umění

- 1. Alfred Lichtwark a kulturní pesimismus
  - 1.1. Umělecko-pedagogické snahy ve fin de siècle
  - 1.2. Kulturní pesimismus
  - 1.3. Richard Wagner a Friedrich Nietzsche
  - 1.4. Kulturní pesimista Paul de Lagarde
  - 1.5. Kulturní pesimista Julius Langbehn
  - 1.6. *Gründerkrach*, jeho následky a kulturní pesimisté
  - 1.7. Lichtwark, Langbehn a umělecká pedagogika
- 2. Diletantismus a výchova k umění
  - 2.1. *Grand Tour a Dilettanti*
  - 2.2. Diletantismus u Goetheho a Schillera
  - 2.3. Estetické hnutí v Anglii
  - 2.4. Lichtwark a diletantismus
  - 2.5. Časopis *Liebhaber-Künste* a Lichtwarkova klasifikace amatérských umění
  - 2.6. Lichtwarkův cíl a zaměření na amatérskou fotografii
  - 2.7. Hamburská výstava v roce 1893

a výstava v Říšském sněmu roku 1896

2.8. Exkurs: vývoj fotografie

2.9. Lichtwark a fotografie: hodnocení

3. Alfred Lichtwark v českém prostředí

4. Lichtwarkovy uměleckovýchovné cíle
a jejich myšlenkové konsekvence

5. Závěr

III. Poznámky

Soupis díla Alfreda Lichtwarka

Knižní publikace a stati ve sbornících

Vybraná Lichtwarkova díla vydaná posthum

Stati v seriálových publikacích,

vyjma příspěvků do periodik (novin, časopisů)

Alfred Lichtwark publikoval v těchto periodikách

Díla Alfreda Lichtwarka vyšla v Čechách

Lichtwarkova korespondence

Použitá literatura

Knižní publikace

Články v periodikách

Periodika

Elektronické zdroje

Seznam vyobrazení

Wishawak